

G.R.S. MEAD

ORFEU

Influența mitului și misteriiilor orfice asupra
gândirii filosofice și religioase din Antichitate
până în epoca modernă

Traducere din limba engleză:
STELA GHEȚIE

EDITURA HERALD
București

Cuprins

CAPITOLUL I

INTRODUCERE	9
Cuvânt-înainte	9
Scopul lucrării	10
Materialele	11

CAPITOLUL II

ORIGINILE ORFISMULUI	15
Orfeu în mitologie	15
Orfeu, un nume generic	17
Derivarea numelui	18
Dialectul orfic	19
Originile orfice, pelasgice, etrusce sau eoliene	19
„Fabula” eoliienilor	20
Datarea tot mai îndepărtată a lui Orfeu	21
Castele în „vremea lui Orfeu”	22
Începuturile istoriei orfice	23
Homer și Hesiod	23
Pherekydes	24
Onomatocritus	25
Pitagoricienii și neopitagoricienii	25
Neoplatonicienii	26
Concluzie	28

CAPITOLUL III

LUCRĂRILE ORFICE	31
Maxime (<i>Logia</i>)	31
Opere secrete	32
Lista lucrărilor orfice	32
Summa summarum	38
Orfeu „inventatorul”	39

Orfeu „magicianul”	40
Opiniile unor inițiați	40
CAPITOLUL IV	
OBSERVAȚII GENERALE DESPRE TEOLOGIA ORFICĂ	43
Simbolismul orfic	43
Cultul falic	45
Cultul idolilor	46
Clement Alexandrinul despre simbolism	47
Câteva exemple de simbolism orfic	51
Zeul – unul	54
Monadologia lui Orfeu	59
CAPITOLUL V	
SCHIȚĂ GENERALĂ A TEOGONIEI ORFICE	63
Ordinele puterilor divine	63
Triadele	65
Triada primordială	66
Triada noerică	67
Triada noetic-noerică	74
Triada noerică	77
Triada supracosmică	80
Ordinul zeilor eliberați	83
Ordinul cosmic	85
CAPITOLUL VI	
CÂTEVA DETALII COSMOGONICE	93
O legendă a multiplicității puterilor	93
Zei și puterile lor (<i>Shakti</i>)	96
Splendoarea unicului soare invizibil	98
Treimea	100
Tetrada	101
Despre natură și emanație	102
Perioadele ciclice și <i>Pralaya</i>	103

CAPITOLUL VII

PANTEONUL ORFIC	105
Timpul ce nu îmbătrânește	105
Æther, haos și noapte	106
Oul cosmic	106
Craterul	109
Phanes, Ericapeus și Metis	110
Noaptea	115
Cerul	118
Copiii cerului și ai pământului	119
Titanii	120
Cronos – Saturn	125
Cele patru vârste	128
Rhea	130
Zeus – Jupiter	133
Vesta, Ceres, Junona	138
Proserpina	142
Diana și Minerva	146
Neptun și Pluto	147
Apollo	150
Æther	150
Vulcan, Venus, Marte	152
Ciclopai și centimanii	154
Cureții și coribanții	155

CAPITOLUL VIII

DESPRE MISTERII ȘI SIMBOLISM	157
India în Grecia?	157
Perfecțiunile virtuții	159
Fanteziile erudiției	159
Puiul de leu	160
Pielea de căprioară	161
Thyrs-ul	162
<i>Mystica vannus iacchi</i>	163

Obiectele lui Dionysos	164
Lira orfică	166
CAPITOLUL IX	
DISCIPLINĂ ȘI PSIHOLOGIE ORFICĂ	175
Moralitatea	175
Disciplina interioară	177
Macrocosmul și microcosmul	180
Corpul subtil	183
Augoeides	186
CAPITOLUL X	
DOCTRINA RENAȘTERII	195
Corpul este temnița sufletului	195
Sufletul e pedepsit în trup	196
Nașterile anterioare ale lui Pitagora	197
Alte vieți anterioare ale „inițiaților”	199
Roata vieții	200
Despre metensomatoză	200
Despre această doctrină, în misterii	201
Psihopomful	202
Despre eliberare	202
BIBLIOGRAFIE	205

CAPITOLUL I

Introducere

CUVÂNT-ÎNAINTE

Cine nu a auzit de legenda romantică a lui Orfeu și Euridice? Versurile meșteșugite ale lui Virgiliu au imortalizat povestea celor doi în *Georgice* (iv 452–7), unde e spusă de Proteus Cerulean (*ibid.* 388). Puțini sunt însă cei care cunosc importanța rolului pe care îl joacă miticul Orfeu în legende grecești sau în artele și în științele ce-i sunt atribuite de posteritate. Orfeu a fost părintele credinței panelenice, marele teolog, cel care a adus în Grecia riturile sacre ale adorării secrete și doctrina misterelor naturii și ale Zeului. Grecii mărturiseau că lui îi datorează religia, artele, științele atât sacre, cât și profane; și de aceea, pentru a trata subiectul pe care ni l-am propus în această lucrare, va fi nevoie să expunem o teologie care „a fost promulgată mistic și simbolic pentru prima dată de către Orfeu, apoi diseminată în mod enigmatic prin imagini de Pitagora, iar în ultimul rând expusă științific de către Platon și discipolii săi autentici”¹. Or, după Proclus, ultimul mare maestru al neoplatonismului, „toată teologia grecilor provine din mistagogia orfică”, adică, altfel spus, din inițierea în Misterii (Lobeck, *Aglaophamus*, p. 723).

¹ Proclus, tr. T. Taylor, *On the Theology of Plato*, Introducere, i.

Nu numai învățații lumii antice atribuiau știința sacră aceleași surse, ci și părinții creștini care erau bine instruiți (*ibid.*, p. 466). Orfeu nu trebuie însă privit ca un „inventator” al teologiei, ci ca un transmițător al științei lucrurilor sacre în spațiul lumii grecești sau chiar ca un reformator al unui cult existent care, chiar și în vremurile vechi de dinaintea legendarului război troian, fusese atins de decadentă și neînțelegere. Învățații antici recunoșteau o bază comună în riturile interne ale religiilor practicate la acea vreme și chiar și cei mai puțin mistici dintre autori admit „o comună legătură de disciplină”, ca de exemplu Lobeck, care a demonstrat că ideile egiptenilor, caldeenilor, orficilor și pitagoricienilor erau derivate dintr-o sursă comună.

SCOPUL LUCRĂRII

Rezultă, astfel, din cele spuse mai sus că orice lucrare dedicată personalității legendare a lui Orfeu ar putea consta în mod legitim într-o expunere completă a întregii teologii și mitologii a vechilor greci. Dar nu acesta este scopul prezentei încercări, care își propune doar să schițeze subiectul în linii mari și care, de aceea, va fi mai degrabă o operă de restrângere decât de expunere exhaustivă a masei existente de informații eterogene pe această temă. O atare sarcină ar fi de altfel peste puterile unei ființe omenești, căci și cel mai curajos enciclopedist s-ar da bătut în fața bibliotecilor de volume care tratează direct sau indirect subiectul în general. În schimb, cărțile care tratează în mod direct despre Orfeu sau despre orfici sunt mult mai puține, iar dintre acestea, singura pe care o cunosc și care prezintă acest subiect cu o

înțelegere autentică este micul volum al lui Thomas Taylor, *The Mystical Hymns of Orpheus*.

Pentru multe citate din autorii clasici ai Antichității greco-romane, sunt îndatorat volumelor enciclopedice ale lui Augustus Lobeck: *Aglaophamus, sive de Theologiae Mysticae Graecorum Causis*, dar numai pentru citate, nu și pentru comentariile autorului. Despre Misterii în sine, voi vorbi doar incidental în această lucrare, deoarece acest subiect atât de important trebuie lăsat la o parte pentru a fi tratat cum se cuvine într-un volum separat.

MATERIALELE

La sfârșitul acestei lucrări, se găsește o bibliografie ce conține multe dintre cărțile pe care le-am cercetat, cu puține rezultate însă; nu există, după știința mea, o altă bibliografie asupra acestui subiect, iar cea de față menționează doar lucrările mai importante ce-i sunt dedicate. Asta nu înseamnă că operele care îl vizează direct pe Orfeu sunt din cale-afară de numeroase, așa cum se lamentează de Sales la începutul veacului în ale sale *Mémoires*.

„Câteva texte risipite printre scriitorii Antichității și ai Evului Mediu, o notiță de mici dimensiuni a lui Fabricius, șase pagini de Memorii ale unei Academii, *Epigenes* de Eschenbach, și *Orpheos Apanta* de Gesner – iată în ultimă analiză toate materialele cu adevărat elementare despre Orfeu.”¹

De atunci, în afara operei lui Lobeck, puține lucrări satisfăcătoare au fost întreprinse; nimic în Anglia și puțin pe continent, așa cum se poate constata cu ușurință consultând,

¹ *Histoire d'Homère et d'Orphée*, p. 21.

în cele mai bune dicționare și enciclopedii clasice, articolele referitoare la acest subiect.

Din Antichitate nu avem niciun text despre viața lui Orfeu. M. de Sales spune că, dacă ar fi să-i dăm crezare lui Olympiodorus, Herodot, părintele istoriei grecești, ar fi scris o *Viață a lui Orfeu*, dar acea operă nu mai era de găsit la sfârșitul epocii alexandrine (*op. cit.*, p. 3). Ca autoritate, îl citează pe Photius (*Bibliotheca*, cod., 80), dar eu n-am putut găsi pasajul relevant în copia pe care o dețin a lucrării lui Photius (1653). Că vor fi existat mai multe *Vieți* cunoscute lumii antice, nu este deloc improbabil, iar Constantin Lascaris – în primul volum al lucrării sale *Marmor Taurinensis* (1743), conținând o descriere a unei marmure aflate la muzeul din Torino, presupusă a reprezenta moartea lui Orfeu – adaugă textul grecesc și traducerea în latină a unui manuscris ce pare să fie bazat pe aceste opere dispărute. Cât de puțin se știa despre acest subiect în perioada scolastică se poate vedea din faptul că uriașa *Thesaurus Graecarum Antiquitatum* a lui Gronovius (1695), constând în nu mai puțin de 85 de volume, nu conține absolut nimic despre problema ce ne interesează.

În ciuda sărăciei de informații în sursele culte, legenda lui Orfeu, după cum susține autorul articolului „Orpheus” din *Encyclopaedia Britannica*, ediția a 9-a, a dăinuit până la finele Evului Mediu și a fost în cele din urmă „transformată în ceva care seamănă cu un basm nordic”. O mare varietate de materiale privind acest basm poate fi găsită în catalogul de la British Museum la articolul „Orpheus”.

În literatura medievală engleză apare în trei versiuni diferite: *Sir Orpheo*, un „lay breton” reprodus după ms. Harleian din volumul *Ancient Metrical Romances*, vol. ii. *Orpheo and Heurodis* din ms. Auchinleck în David Laing,

Select Remains of the Ancient Popular Poetry of Scotland; și *Kyng Orfew* din ms. Ashmolean în *Illustrations of Fairy Mythology* a lui Halliwell (Shakespeare Soc., 1842). Poemele poartă urmele influenței poeziei franceze.

Cu siguranță că o legendă atât de răspândită și de durabilă trebuie să fi avut de la bun început o viață plină de vigoare. Că într-adevăr așa a fost este ceea ce sper să demonstrez în paginile de mai jos.

CAPITOLUL II

Originile orfismului

ORFEU ÎN MITOLOGIE

Ar fi prea laborios să expunem aici toate glosele legendei orfice sau să intrăm într-o interpretare critică a istoriei ei. În general, legenda s-a păstrat cu destulă fidelitate în versurile poezilor și în lucrările mitografilor, iar liniile ei generale sunt schițate după cum urmează¹:

Orfeu a fost fiul lui Oeagrus, regele Traciei, și al lui Calliope, una dintre muze. A fost primul poet și cântăreț inspirat, iar întreaga lui viață este o istorie a consecințelor armoniei divine. Maestru al lirei cu șapte strune, toți oamenii se adunau ca să-l asculte, iar animalele sălbatice i se așezau împlânzite la picioare; nici chiar arborii și pietrele nu rămâneau nemișcate de muzica divinului său instrument. Locuitorii țărmurilor nevăzute și cei din Hades se bucurau auzindu-i cântul la harpă. Participant la faimoasa expediție a argonauților, face ca marea corabie *Argo* să alunece pe marea liniștită după voia strunelor sale fermecate; tot datorită lor, temutele stânci mișcătoare ale Symplegadelor, amenințând să sfărâme corabia, sunt ținute pe loc; iar șarpele din Colchida, care păzea lâna de aur, e cuprins de un somn adânc.

¹ Cf. P. Decharme în a sa *Mythologie de la Grèce Antique* (pp. 616 sq.).

Maestrul său era Apollo, care îl învățase lira. Trezindu-se înaintea zorilor, Orfeu urca pe înălțimile muntelui Pangeus, pentru a fi primul care îl salută pe gloriosul zeu al zilei.

Dar o mare suferință îl aștepta pe cântărețul lui Apollo. Mult-iubita lui soție Euridice, fugind de avansurile lui Aristeus, fu mușcată de un șarpe ascuns în iarbă. Zadarnic încercă soțul deznădăjduit să-i aline durerile [...], dealurile Traciei răsunară de bocetele lui melodioase [...]. Euridice muri. [...] Înebunit de durere, Orfeu o urmează până în Hades, iar acolo îl farmecă pe regele defuncțiilor într-atât încât acesta îi îngăduie lui Euridice să se întoarcă pe pământ, cu o singură condiție: Orfeu nu trebuie să privească înapoi. Chiar înainte însă de a trece iarăși în lumea celor vii, nemaivând decât un pas până la hotarul dintre cele două tărmuri, îndoiala lui Orfeu și teama că Euridice nu se află cu adevărat în spatele lui sunt atât de intense, încât întoarce capul să se uite. În aceeași clipă, Euridice dispare din privirea lui (Virgil, *Georgice*, iv. 499):

*„ex oculis subito ceu fumus in auras commixtus tenues,
fugit diversa”.*

*(„de îndată din ochi îi fugi precum fumul ce se amestecă
în aerul mângâiat de blândul zefir”).*

Moartea lui Orfeu e povestită în mai multe versiuni. Se spune fie că ar fi murit de durere în urma pierderii definitive a lui Euridice, fie că ar fi fost ucis de bacante într-un acces de furie, fie că ar fi fost trăsnit de Zeus cu unul dintre fulgerele sale pentru că ar fi dezvăluit muritorilor Misteriile sacre. După moartea lui, Muzele i-au adunat membrele risipite și le-au îngropat. Capul și lira au fost duse de valuri în insula Lesbos.

ORFEU, UN NUME GENERIC

Aceasta este, în rezumat, romantica legendă orfică. Că Orfeu ar fi existat vreodată ca persoană efectivă e destul de puțin probabil; că mai degrabă a fost un simbol viu ce a marcat nașterea teologiei, a științei și a artei în Grecia este mai potrivit cu modul în care operează mitologia și ne scutește de multe ipoteze absurde născocite de istorici pentru a reconcilia ceea ce nu poate fi reconciliat.

Pentru greci, Orfeu era ceea ce *Veda Vyāsa* era pentru hinduși, Enoh pentru etiopieni și Hermes pentru egipteni. A fost marele compilator al scripturilor sacre; nu a inventat nimic, ci doar a transmis. Orfeu, *Veda Vyāsa*, Enoh, Hermes și alții sunt nume generice. *Veda Vyāsa* înseamnă „redactor-al-*Vedei*”. Se spune că tratatul hieroglic înscris pe faimoasele coloane ale lui Hermes sau Seth, despre care Josephus afirmă că mai existau încă pe vremea lui (De Mirville, *Pneumatologie*, iii. 70), a fost sursa științei sacre a străvechiului Khem, și că Orfeu, Hesiod, Pitagora și Platon de acolo și-au luat elementele teologiilor lor. Au existat mai mulți purtători ai numelui Hermes, dintre care cel mai mare era cel supranumit Trismegistus, „cel de trei ori mare”, pentru că a vorbit despre cele „de trei ori mari” puteri care „învăluiesc Divinitatea unică” (*Chron. Alexand.*, p. 47). Mai aflăm din ms. lui Lascaris (*Mar. Taurin.*, „Prolegg. in Orph.”, p. 98) și că existau nu mai puțin de șase Orfei cunoscuți în Antichitate.

Ficinus (*De Immort. Anim.*, XVII, i. 386) schițează succesiunea învățătorilor omenirii, după cum urmează:

„În materie de teologie, au existat în vremurile de dinainte șase mari învățători care au expus doctrine asemănătoare.

Primul a fost Zoroastru, cel mai mare dintre magi; al doilea, Hermes Trismegistus, mai-marele preoților egipteni; Orfeu i-a urmat lui Hermes; Aglaophamus a fost inițiat în Misterele sacre ale lui Orfeu; Pitagora a fost inițiat în teologie de Aglaophamus; iar Platon, de către Pitagora. Platon a rezumat întreaga lor doctrină în *Scrisorile sale*.”

DERIVAREA NUMELUI

Deși despre Orfeu se spune îndeobște că era trac, faptul nu este cert, iar această incertitudine a permis apariția celor mai fantastice ipoteze privind derivarea numelui său, avansate de filologi pentru a-și sprijini prin ele propriile teorii. Numele de Orfeu a fost derivat astfel din limba vechilor egipteni, din ebraică, din feniciană, asiriană, arabă, persană sau sanscrită, după gustul sau fantezia filologului respectiv.

Max Müller, pentru a aduce argumente în sprijinul teoriei mitului solar, derivă numele lui Orfeu din Ribhu sau Arbhu din *Rig Veda*, un epitet al lui Indra; Indra fiind presupus a fi unul dintre numele Soarelui (cf. *Comparative Mythology*). Numele este, de asemenea, derivat din Alp sau Elf din folclorul teuton. Larcher susține că Orfeu era un nume egiptean; *or* sau *oros* în loc de Horus, iar *phe* sau *pcho* cu sensul din limba coptă de *a da naștere* (trad. d’Hérod., ii. 266. n.). Și cu siguranță vor exista autori care vor dovedi că numele de Orfeu provine din rădăcini din limba chineză, din cea a eschimoșilor sau a poporului maya. Sunt foarte puține lucruri care să nu poată fi dovedite sau infirmate de către asemenea filologi.

Lumea sensibilă	Ordinul supracosmic		Jupiter – Jupiter ceresc	Stăpânitor al Sferei ineratice
		Triada demiurgică	Neptun – Jupiter marin	Stăpânitor al Sferei planetare
			Pluto – Jupiter subpământean	Stăpânitor al Regiunii sublunare
			Diana corică	
		Triada zoogonică	Proserpina corică	Triada coribantică
			Minerva corică	
	Ordinul eliberat			Lumină supraesențială
		Triada apolinică	Apollo, Soarele triplu	Lumină intelectuală
				Lumină sensibilă
		Monada joviană		Apollo sau Viața profetică
			Decada (completată de)	Marte sau Viața divizibilă
		Monada vestană		Venus sau Viața amoroasă
Ordinul cosmic		Triada făptuitoare	Jupiter Neptun	Vulcan
		Triada apărătoare	Vesta Minerva	Marte
		Triada vivificatoare	Ceres Junona	Diana
		Triada armonizatoare	Mercur Venus	Apollo